

Community Rights in Global Perspective

Saneh Chamarik

สิทธิชุมชนในมุมมองระดับโลก

เสนห์ จามริก

วีระ สมบูรณ์ แปล

สิทธิชุมชนในมุมมองระดับโลก

เสน่ห์ จามริก

สิทธิชุมชนในมุมมองระดับโลก

เสน่ห์ จามริก

ความนำ

ก่อนอื่น ผมใคร่ขอแสดงความขอบคุณเป็นอย่างสูง ที่ได้รับเกียรติให้แสดงปาฐกถาหน้าเวทีประชุม MMSEA ครั้งที่สามแห่งนี้ อันที่จริง โอกาสเช่นนี้นับว่าหาได้ยากสำหรับผม ที่ได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนกับผู้ทรงคุณวุฒิที่ก่อปรด้วยความรู้ในแขนงวิชาต่างๆ มากมายกว่าผมยิ่งนัก ในแง่นี้ผมจึงต้องขอแสดงความขอบคุณอย่างสูงเช่นกัน ต่อเพื่อนพ้องและผู้ร่วมงานชาวไทย ตลอดจน ดร.เดวิด โทมัส ที่ได้กรุณาสับสนุนและร่วมประสานงานให้ผมได้เข้าร่วมในวงการแห่งการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ แต่ติดดินเยี่ยงนี้ ผมยังจำได้ชัดเจนถึงประสบการณ์อันทรงคุณค่า ที่ช่วยยกระดับภูมิปัญญาของผม ในฐานะนักศึกษาด้านการเมือง จากการเข้าร่วมกับท่านทั้งหลายเหล่านี้ นับแต่จุดเริ่มต้นของการประชุมที่เชียงใหม่เมื่อราวเจ็ดปีก่อน เราคงต้องตั้งความหวังกันว่า ความพยายามอย่างต่อเนื่องเช่นที่ผ่านมา จะส่งผลในบั้นปลายให้แก่ความมั่งคั่งของประชาชนทั่วไป ในอันที่จะมีเสรีภาพในการดำเนินชีวิตของตนอย่างมีศักดิ์ศรี

ดูจากกำหนดการ เห็นได้ชัดว่าทุกอย่างได้เตรียมการกันไว้อย่างดีแล้ว ในส่วนของผมเอง ขอร่วมเพิ่มเติมบางสิ่งบางอย่างสักเล็กน้อยเพื่อขยายขอบข่ายความคิดของเรา ผมเองคงไม่สามารถเสริมอะไรให้กับองค์ความรู้ความเชี่ยวชาญโดยตัวของมันเองได้ คงต้องขอเน้นวิถีทางและวิธีการเรียนรู้ทางสังคมในส่วนของประชาชนท้องถิ่นเป็นสำคัญ ผมมั่นใจว่านี่คือจุดหมายสูงสุดแท้จริงของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งหมด และเป็นสิ่งที่เราไม่อาจมองข้ามได้ ทั้งยังเป็นเรื่องที่คงความสำคัญยิ่งยวดเสมอ ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อมองถึงกระแสความเป็นไปอันไร้ระเบียบในโลก ตลอดจนภัยคุกคามข้ามชาติต่อทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็คงต้องถึงเวลาแล้วที่สามัญชนจะต้องกระทำการอย่างเร่งด่วนจริงจัง ในการที่จะปกป้องสิทธิและเสรีภาพอันชอบธรรมของตนเอง และแก้ไขความเหลื่อมล้ำในความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจดังที่เป็นอยู่ ประเด็นสำคัญนั้นอยู่ที่ว่าการเรียนรู้และปฏิบัติการทางสังคมจะรุดหน้าไปบนวิถีอันสร้างสรรค์และสันติได้อย่างไร เพื่อมุ่งทางสู่ระเบียบสังคมอย่างใหม่บนรากฐานของเสรีภาพและความเป็นธรรมในทุกระดับของสังคมมนุษย์ ภารกิจเช่นนี้ย่อมเป็นเรื่องยากและใช้เวลายาวนานอย่างแน่นอน จำต้องอาศัยขันติธรรม ความมุ่งมั่นบากบั่นและภูมิปัญญาระดับสูง แต่ก็เป็นธรรมดาและเป็นความท้าทายที่เราต้องตระหนัก

ในขณะเดียวกัน เราก็ต้องเห็นอีกด้านหนึ่งของเหรียญเช่นเดียวกัน ดังที่ชาวตะวันตกท่านหนึ่งเรียกร้องให้มีระเบียบเศรษฐกิจโลกอันเป็นทางเลือก ซึ่งจะตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของประชาชนและพื้นพิภพแห่งนี้ ซึ่งเป็นทางเลือกที่ “จะต้องยอมรับว่ายุคสมัยแห่ง ‘โภคทรัพย์แห่งชาติ (Wealth of Nations)’ เป็นอดีตไปแล้ว และจะต้องทำให้ศตวรรษที่ ๒๑ เป็นศตวรรษแห่ง

เศรษฐกิจหนึ่งเดียวแต่กอบปรด้วยหลายระดับ”¹ เหตุผลก็มีใช้กระไรอื่น นอกไปจากกระบวนการที่
แฝงอยู่ในระบบเสรีนิยมเอง ที่ก่อให้เกิดการผลิตล้นเกินและการบริโภคล้นเกิน เพื่อจะได้นำมาซึ่ง
กำไรสูงสุด หรือที่เสี่ยงไปเรียกให้สวยหรูว่าความเติบโตทางเศรษฐกิจ และนับวันแนวความคิดใหม่ๆ
ทำนองนี้ ก็จะมีผู้รับฟังกันมากขึ้นทุกที แต่ก็ต้องขอเตือนท่านทั้งหลายว่านี่ไม่ใช่เรื่องที่จะสักแต่ทำ
ให้รู้สึกยินดีปรีดากันไป ประเด็นสำคัญนั้นอยู่ที่การที่เราจะต้องเข้าใจถึงพลวัตของกระบวนการ
เป็นไปแห่งชีวิตและเตรียมพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์ ซึ่งจะเป็นภารกิจอันหนัก
หน่วงทั้งต่อผู้ได้เปรียบและผู้เสียเปรียบดุษเดียวกัน

สร้างสรรค์แนวทางสู่อัตลักษณ์แห่งภูมิภาค

ด้วยเหตุนี้ ในการที่เราจะให้ความสนใจต่อภูมิภาคปัญหาท้องถิ่นและความหลากหลายทาง
ชีวภาพ จึงสำคัญอย่างยิ่งยวดที่จะต้องมองให้เห็นแนวโน้มในระยะยาวของประเด็นทั้งหมด
กล่าวคือเราจะต้องมองข้ามพ้นกระบวนการจัดการทรัพยากรชนิดตอบสนองความต้องการของชีวิต
แบบวันต่อวัน ซึ่งหากผมเข้าใจไม่ผิด จากหลักฐานงานวิจัยเชิงประจักษ์ของเรา เรามีตัวอย่างเป็น
จำนวนมากที่แสดงให้เห็นถึงชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์และชาวชนบท ที่กอบปรด้วยจารีตในการปฏิบัติอัน
มันคงเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและการดำเนินชีวิตด้วยวิถีอันยั่งยืน และแน่นอนว่ากรณีศึกษา
แต่ละกรณี ก็ย่อมสามารถนำไปปรับใช้กับที่อื่นๆ ได้ด้วยเช่นกัน ดังที่ปัจจุบันพวกเราที่กำลังกระทำ
กันอยู่ แต่ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของประเด็นทั้งหมด ปัญหาที่แท้จริงในระยะยาวนั้นอยู่ที่ว่า เราจะ
ทำให้ผู้คนได้ตระหนักถึงแนวทางร่วมโดยพื้นฐานซึ่งเชื่อมโยงกันและกัน จนกลายเป็นพลังอัน
เข้มแข็งได้อย่างไร และจะเริ่มที่ตรงไหน อันที่จริง ชื่อการประชุมสัมมนาครั้งนี้เองก็บอกอะไรในตัว
มันเองอยู่แล้ว คือ “เอเชียอาคเนย์ที่อกเขาแผ่นดินใหญ่ (Montane Mainland Southeast Asia)”
และนี่ก็คือกุญแจสู่ความเข้าใจกว้างไกลยิ่งขึ้น เกี่ยวกับสิ่งที่เรากำลังพยายามกระทำและบรรลุผลกัน
อยู่ ได้แก่ มิติองค์รวมแห่งเอเชียอาคเนย์ในฐานะฐานทรัพยากรเขตร้อน และบูรณาภาพของภูมิภาค
แห่งนี้ มิใช่เพียงความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิภาคปัญหาท้องถิ่นเป็นส่วนเสี้ยว ที่แยกขาดจากกัน
โดดๆ

ดังที่เราทั้งหลายทราบกันดี เอเชียอาคเนย์มีฐานะเป็นทั้งยุทธศาสตร์บนเส้นทางเดินเรือจาก
ตะวันออกกลางสู่ชายฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก และเป็นหนึ่งในภูมิภาคที่ร่ำรวยด้วยทรัพยากรเขตร้อน
สูงสุด ด้วยเหตุนี้ ภูมิภาคนี้จึงตกอยู่ภายใต้การแข่งขันยึดครองของอำนาจตะวันตกเรื่อยมา นับ
จากช่วงหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมและจักรวรรดินิยมที่ตามมา ครั้นเมื่อได้มาซึ่งเอกราชและสิ่งที่
เรียกว่า “การกำหนดใจตนเอง (self determination)” ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การณ์ก็หา
ได้ดีขึ้นนักไม่ แต่กลับเป็นการนำมาซึ่งพลังอำนาจที่เร่งเร้าความแตกแยกและการขูดรีดทรัพยากร
หนักข้อขึ้นไปอีก ในนามของภารกิจสร้างชาติ การทำให้ทันสมัย แล้วก็ตามมาด้วยการพัฒนา
ทิศทาง ตลอดช่วงเหล่านี้ ทรัพยากรธรรมชาติและภูมิภาคปัญหาท้องถิ่นอันล้ำค่า รวมทั้งชุมชนท้องถิ่น
ของเอเชียอาคเนย์ ต้องตกเป็นเหยื่อซ้ำแล้วซ้ำเล่า ของรูปแบบการกดขี่ขูดรีด การข่มเหงลิดรอน
สิทธิหนานับการ ดังที่เราก็ยังเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ และในขณะนี้ จากกระแสโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ

และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีชีวภาพในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ทรัพยากรทางพันธุกรรมก็ได้กลายเป็นเป้าหมายหลักในการที่จะยึดกุมเศรษฐกิจโลก ภายใต้แรงผลักดันของการทำกำไรสูงสุดและการเติบโตทางเศรษฐกิจล้วนๆ ทั้งหมดนี้เป็นภัยคุกคามที่ชัดเจนต่อระบบนิเวศอันเปราะบางของโลก ซึ่งก็ย่อมส่งผลกระทบต่อผู้คนที่อิงอาศัยระบบนิเวศเหล่านี้ กล่าวโดยย่อ นี่คือภัยคุกคามต่อสิทธิพื้นฐานในชีวิตของประชาชน

ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ประเด็นเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงต้องทำความเข้าใจด้วยมุมมองขององค์กรร่วมแห่งภูมิภาค มิใช่เป็นส่วนๆ ดังที่เคยกระทำมา กล่าวคือควรเป็นมุมมองเชิงคุณภาพโดยองค์กรรวมมากกว่าที่จะเป็นมุมมองเชิงปริมาณแบบลดทอนแยกส่วน มุมมองอย่างนี้ย่อมแฝงไว้ด้วยความสามารถในการมองเห็นองค์กรร่วมทางภูมิศาสตร์ตลอดจนความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างปวงชนต่อปวงชน ทุกวันนี้ มีการมีพุดกันมากและมีโครงการเชิงปฏิบัติการอยู่ไม่น้อยที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งและเสริมพลังให้กับประชาชนและชุมชนท้องถิ่น แต่หากปราศจากความสำนึกและการปูทางให้เกิดแนวทางพื้นฐานและการสร้างพลังร่วมกันแล้ว การพุดคุยหรือกระทำการทั้งหลายก็ย่อมไม่เกิดผลอันใด แม้ว่าจะจริงใจมุ่งมั่นเพียงใดก็ตาม และจากประสบการณ์ของผม นี่แหละคือส่วนที่ยากที่สุดของภารกิจทั้งปวง แต่ก็เป็นเงื่อนไขแรกสุดที่มาก่อนเรื่องอื่นๆ ด้วยเหตุนี้ จึงใคร่ขอเสนอมุมมองสามประการ ซึ่งสัมพันธ์กันและกัน ให้ที่ประชุมได้พิจารณาดังนี้

(๑) ความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นสิ่งที่เราต้องเข้าใจและดำเนินการ ในฐานะที่เป็นฐานทรัพยากรเขตร้อนหนึ่งเดียว อันจะนำซึ่งแนวทางร่วมกันและการรวมพลังกัน โดยข้ามพินเส้นแบ่งและการแบ่งแยกชุมชนท้องถิ่นทั้งหลาย ไม่ว่าจะป็นภายในชาติหรือระหว่างชาติก็ตาม

(๒) ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างพื้นที่และประชาชนทั้งในเขตเทือกเขา ที่ราบลุ่ม และท้องทะเล เพื่อรวมกันเป็นเครือข่ายชุมชนฐานทรัพยากร ซึ่งต่างก็ถูกภัยคุกคามของโลกาภิวัตน์ และชนชั้นนำที่แปลกแยกผลักดันขยอบ และ

(๓) การตระหนักร่วมกันว่า จะต้องมีการปฏิรูปตนเองบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองและสิทธิในการพัฒนา เพื่อให้แหล่งความรู้ ความสร้างสรรค์ ที่มีอยู่ภายในชุมชน ได้รับการฟื้นฟูพัฒนาขึ้นเป็นฐานให้กับการนำเอาความรู้สมัยใหม่มาปรับใช้และสอดประสานอย่างมีประสิทธิภาพเหมาะสม²

แน่นอนว่าการประชุมครั้งนี้ย่อมครอบคลุมเรื่องเหล่านี้อยู่แล้ว แต่สิ่งสำคัญนั้นอยู่ที่การเน้นย้ำและผลักดันนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ที่แจ่มชัดในการกระทำร่วมกัน แท้ที่จริง ปวงชนและชุมชนทั้งหลายทั่วโลกก็ได้เริ่มกระทำการด้วยตัวเองกันแล้ว ถึงขั้นที่ก่อให้เกิดแนวคิดใหม่ในเรื่องสิทธิกลุ่มชนบนพื้นฐานวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งย่อมมีรูปแบบและแนวปฏิบัติหลากหลาย กระแสพุดนิยมทางวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ นับเป็นปรากฏการณ์อย่างใหม่สำหรับวิถีปฏิบัติด้านสิทธิมนุษยชนชนิดที่ยึดเอาปัจเจกบุคคลและแบบแผนอิทธิพลทางวัฒนธรรมแบบเดียวเป็นตัวตั้ง ซึ่งตะวันตกก็ทักท้อเองว่าเป็นสากล กระแสที่ว่านี้จะต้องประสบกับการต่อต้านคัดค้านอย่างหนักหน่วง ถึงขั้นที่จะจ้องทำลายกันเลยทีเดียว เพราะไม่เพียงแต่จะเป็นการทำลายที่ลึกรากถึงจิตวิญญาณและภูมิปัญญาเท่านั้น แต่ยังเป็นการทวนกระแสครอบงำมุ่งครองความเป็นเจ้า ที่แฝงเร้นอยู่ในอารยธรรม

ตะวันตก นับแต่การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรมเมื่อหลายศตวรรษที่ผ่านมา หากจะขอยืมเอาวลียอดนิยมของ แซมมวล ฮันติงตัน มาใช้ คงต้องกล่าวว่า นี่ต่างหากที่เป็น “การปะทะกันของอารยธรรม (clash of civilizations)” ที่แท้จริง แต่เกิดขึ้นในบริบทของการปะทะกันระหว่างโลกาภิวัตน์กับการฟื้นฟูท้องถิ่น หรืออาจจะใช้ศัพท์แสงคันทูแบบเศรษฐศาสตร์การเมือง ก็อาจเรียกได้ว่าเป็นการปะทะกันระหว่างระบอบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จระดับโลกกับการปลดปล่อยและประชาธิปไตยระดับรากหญ้า กระแสการเผชิญหน้าทางวัฒนธรรมดังกล่าวนี้คงจะเป็นสถานการณ์หลักของศตวรรษที่ ๒๑ ที่กำลังดำเนินไปอยู่นี้ เราจึงควรสำรวจพิจารณาพลังผลักดันทั้งในแง่บวกและแง่ลบเพื่อร่วมกันหาวิถีและวิธีการในการถ่วงดุลให้สังคมโลกของเราดำเนินสู่เสรีภาพ ความยุติธรรม เสถียรภาพและสันติวิธีอันแท้จริง

ฐานคิดระดับโลกในลักษณะที่ก้าวหน้าและเป็นประชาธิปไตย

ข้อพิจารณาข้างต้นเชื่อมโยงประเด็นทั้งหมดสู่โลกของการเมืองด้านสิทธิมนุษยชน เราจึงควรมาดูกันว่ามันเป็นไปอย่างไรในชีวิตจริง โดยจะขอเสนอประเด็นเชื่อมโยงกันสองประการให้พิจารณาในเบื้องต้น ประการแรกเกี่ยวกับธรรมชาติและความเป็นจริงในเรื่องสิทธิมนุษยชนเอง และอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการจัดตั้งเครื่องมือระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนในแบบที่ก้าวหน้าและเป็นประชาธิปไตยในส่วนของสหประชาชาติ

ในประการแรก สิทธิมนุษยชนไม่ใช่สิ่งที่ได้มาเพราะมีใครหยิบยื่นให้ ดังที่ โทนี เอแวนส์ ได้ตั้งข้อสังเกตจากประวัติศาสตร์ว่า สิทธิมนุษยชนทั้งหลาย “เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งและพิทักษ์รักษาข้ออ้างโดยศีลธรรม ซึ่งสร้างความชอบธรรมให้กับผลประโยชน์เฉพาะต่าง ๆ” หรือตามที่ นีล สแตมเมอร์ สรุปลงได้อย่างรัดกุมว่า “แนวคิดและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนนั้น ประชาชนเป็นผู้สร้างขึ้น ในสถานการณ์เฉพาะทางประวัติศาสตร์ สังคม และเศรษฐกิจ”³ และหากมองจากความ เป็นจริงที่เกิดขึ้น ก็ให้เห็นได้ว่า สิทธิมนุษยชนเป็นผลลัพธ์โดยตรงจากการต่อสู้ และมีได้เป็นสมบัติของวัฒนธรรมหรือจารีตใดเป็นการเฉพาะเลย ความข้อนี ไฮเนอร์ บิลเฟลด์ ได้วิเคราะห์สรุปไว้ อย่างชัดเจนว่า

“...สิทธิมนุษยชนไม่ได้พัฒนาขึ้นในฐานะ “การผลิบานโดยธรรมชาติ” ของแนวคิด มนุษยนิยมที่ฝังรากลึกอยู่ในจารีตทางวัฒนธรรมและศาสนาของยุโรป ในทางตรงกันข้าม ประชาชนในโลกตะวันตก ก็ต้อง (และยังต้อง) ต่อสู้ให้สิทธิของพวกเขาได้รับการเคารพเช่นกัน...สิทธิเหล่านี้...เป็นการบรรลุผลที่เกิดจากความขัดแย้งทางการเมือง เป็นเวลายาวนาน ในช่วงกระบวนการเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ของยุโรป หากได้เป็นมรดกนิรันดรจากขุมทรัพย์ทางวัฒนธรรมอันเป็นแบบฉบับของยุโรปแต่อย่างใดเลย”⁴

ในแง่นี้ จึงเป็นเรื่องที่ไม่ต้องเถียงกันอีกต่อไป ว่าเรื่องสิทธิมนุษยชนนั้น เราควรจะใช้มุมมองแบบสารัตถนิยมหรือสัมพัทธนิยมทางวัฒนธรรม ฝ่ายสารัตถนิยมก็ทำให้ตะวันตกผูกขาดคำจำกัดความของสิทธิมนุษยชน ฝ่ายสัมพัทธนิยมก็ใช้ความไม่เป็นตะวันตกปฏิเสธความเป็นสากล

พื้นฐานของสิทธิมนุษยชน อันได้แก่สิทธิในชีวิตและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทั้งสองฝ่ายได้แต่สร้างข้อโต้แย้งกันขึ้นมาเอง ซึ่งจริงแต่จะจุดรั้งไม่ให้เราได้ดำเนินไปตามแนวทางความก้าวหน้าแห่งมวลมนุษยชน อันเป็นแนวทางที่ ดับบลิว เอฟ แวร์โธม ได้ให้คำจำกัดความไว้อย่างเหมาะสมว่า คือการเป็นอิสระจากการครอบงำทั้งปวง⁵ แท้ที่จริง ทั้งเสรีภาพของมนุษย์และความก้าวหน้าของมนุษย์ก็คือสองด้านของเหรียญอันเดียวกัน จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปไม่ได้ แนวคิดในการทำงานเดียวกันนี้ เรายังเห็นได้จาก “เสรีภาพสี่ประการ” หลัก ที่แฟรงค์ลิน ดี รูสเวลท์ ประกาศสนับสนุนในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่สอง อันได้แก่ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในศาสนา เสรีภาพจากความอดอยาก และเสรีภาพจากความหวาดกลัว ซึ่งทั้งหมดเป็นรากฐานของวิสัยทัศน์สู่สันติภาพ ความมั่นคง และสิทธิมนุษยชน ดังที่เราคงจำกันได้ดี วิสัยทัศน์ในระดับโลกดังกล่าวนี้เองที่นำมาซึ่งการจัดตั้งสหประชาชาติ และตามมาด้วยปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน จากนั้นมาองค์กรระดับโลกแห่งนั้นก็ถือเป็นภารกิจหลักของตน ที่จะขยายขอบข่ายสิทธิมนุษยชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้นไปอีก และยังคงดำเนินอยู่เรื่อยมาตราบจนทุกวันนี้ แม้จะมีข้อจำกัดและข้อถ้อยอยู่หลายประการ ทั้งโดยนิตินัยและพฤตินัย ในฐานะที่เป็นองค์การระหว่างประเทศก็ตาม แต่อย่างน้อยที่สุดก็สามารถจะเป็นพื้นฐานแบบประชาธิปไตยที่ขอพรรณาสำหรั้บผู้เป็นเจ้าของสิทธิ์และปวงชนทั้งหลายในอันที่จะแสวงหาหนทางของตน โดยมีแรงสนับสนุนทางศีลธรรมจากมติสภารณะระดับโลก และนับเป็นนิมิตหมายที่ดี ที่ประเด็นเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นความใส่ใจของพวกเราในที่นี่ ก็อยู่ในวิสัยของมุมมองประชาธิปไตยระดับโลกดังกล่าวด้วย จึงเป็นเรื่องที่เราควรพิจารณากันว่าประเด็นนี้อยู่ในฐานะเช่นไร ภายใต้ความสนับสนุนของสหประชาชาติ เพื่อที่เราจะได้รู้ชัดว่าจะต้องทำอะไรต่อไปอย่างไร

เรื่องนี้นำเรามาสู่ประเด็นที่สอง ได้แก่คำถามว่าด้วยกฎหมายและระเบียบระหว่างประเทศกับคำถามว่าด้วยเสรีภาพและความก้าวหน้าของมนุษย์ ในการนี้ ผมจะแสดงทัศนะโดยอาศัยงานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนโดย IUCN ในหัวข้อ *สิทธิในทรัพยากรตามจารีต: เครื่องมือระหว่างประเทศสำหรับการคุ้มครองและชดเชยให้แก่ปวงชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่น*⁶ ทั้งนี้ก็เพื่อให้เห็นภาพโครงโดยคร่าวเกี่ยวกับเครื่องมือสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศที่มีอยู่ ทั้งที่มีฐานะผูกพันและไม่ มีผลผูกพันทางกฎหมาย

ในส่วนที่มีผลผูกพันตามกฎหมาย ประกอบด้วยข้อตกลงสี่ฉบับหลักๆ ได้แก่ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (UN International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)) 1976, กติการะหว่างประเทศว่าด้วย สิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (UN International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)) 1976, อนุสัญญาองค์การแรงงานระหว่างประเทศ 169 ว่าด้วยปวงชนพื้นเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศเอกราช (International Labour Organization Convention 169 concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries (ILO169)) 1989, และอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity (CBD))1992

ในส่วนที่ไม่มีผลผูกพันทางกฎหมาย ควรเอ่ยถึงไว้สามฉบับเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการดำเนินการต่อไปได้แก่ ร่างปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยหลักการสิทธิปวงชนพื้นเมือง (UN Draft Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (DDRIP)) 1994, ร่างปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยหลักการสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม (UN Draft Declaration of Principles on Human Rights and the Environment (DDHRE)) 1994, และปฏิญญาไลป์ซิกว่าด้วยสิทธิเกษตรกร (Leipzig Declaration on Farmers' Rights)

จากแหล่งต่าง ๆ อันหลากหลายเหล่านี้ เราพอจะสรุปประเด็นเกี่ยวกับ สิทธิในทรัพยากรตามจารีต ของปวงชนท้องถิ่นพื้นเมืองได้ดังนี้

๑. การกำหนดใจตนเองและการพัฒนา
๒. การจัดสรรความอุดมสมบูรณ์และทรัพยากรธรรมชาติ
๓. การปกป้องวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย
๔. เสรีภาพทางศาสนา
๕. บუნนภาพทางสภาพแวดล้อม
๖. สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา
๗. การยอมรับกฎหมายและวิถีปฏิบัติตามประเพณี
๘. สิทธิของเกษตรกร

ข้อ (๑) และ (๒) ยังมีความคลุมเครือเกี่ยวกับประเด็นอาณัติทางกฎหมาย ในขณะที่ CBD ยืนยันในหลักสิทธิแห่งอธิปไตยของรัฐเหนือผืนดิน ดินแดนและทรัพยากรธรรมชาติของปวงชนพื้นเมือง ส่วน ICESCR และ ICCPR นั้นเน้นสิทธิของบรรดา “ปวงชน” ในลักษณะพหุพจน์ในการกำหนดใจตนเองและจัดสรรความอุดมสมบูรณ์และทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นอิสระ จากสภาพการณ์ดังกล่าว ปวงชนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ จึงตั้งคำถามต่อการที่สิทธิในอำนาจอธิปไตยอาจแผ่ขยายคุกคามวิถีแห่งความรู้ การสร้างสรรค์ และการดำเนินกิจการต่างๆ ของพวกเขาได้ ซึ่งก็เป็นคำถามที่ชอบธรรม ส่วนอีกด้านหนึ่ง ทศนะที่เอื้อประโยชน์ต่อชนกลุ่มน้อยก็มักถูกต่อต้านโดยรัฐบาลของชาติต่างๆ เพราะเกรงว่าจะนำมาซึ่งความเสื่อมสลายของบุนนภาพแห่งชาติและสิทธิในอำนาจอธิปไตย ดังนั้นเมื่อมองโดยรวมถึงข้อตกลงระหว่างประเทศที่มีผลผูกพันทางกฎหมาย ควบคู่ไปกับโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เป็นอยู่ ย่อมต้องเกิดช่องว่างและข้อขัดแย้งที่ไม่อาจหาทางออกได้ ในแง่จึงนับเป็นการเหมาะสมที่ได้มีการริเริ่มแนวทางใหม่จากภายในสหประชาชาติเอง โดยอาศัยกระบวนการปรึกษาหารืออย่างต่อเนื่องยาวนานกับผู้นำปวงชนพื้นเมืองทั้งหลาย บังเกิดผลเป็น DDRIP ซึ่งก่อปรด้วยเค้าโครงที่อาจนำมาใช้ได้อย่างครอบคลุมพอสมควร และแม้จะเป็นเครื่องมือที่ไม่มีผลผูกพันทางกฎหมาย แต่ DDRIP ก็จัดว่าเป็นตราสารระหว่างประเทศอันเป็นบรรทัดฐาน นำไปสู่การอภิปรายและการเจรจาเกี่ยวกับปวงชนพื้นเมืองที่จะเกิดขึ้นตามมา หลักพื้นฐานแห่งสิทธิของปวงชนพื้นเมืองตามแนวทางของ DDRIP มีสรุปไว้ในงานวิจัยของ IUCN ที่ได้กล่าวถึงข้างต้น จึงใคร่ขอแนะนำอ้างอิงอย่างครบถ้วนไว้ในที่นี้ เพื่อประโยชน์แก่ทั้งผู้เข้าร่วมการประชุมสัมมนาตลอดทั้งผู้นำชุมชนทั้งหลาย ⁷

- (๑) สิทธิในการกำหนดใจตนเอง การมีผู้แทนของตน และการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่
- (๒) การให้การยอมรับสิทธิสัญญาทั้งหลายที่ปวงชนพื้นเมืองได้กระทำไว้ก่อนหน้าแล้ว
- (๓) สิทธิที่จะกำหนดความเป็นพลเมืองของตนและพันธกรณีของการเป็นพลเมือง
- (๔) สิทธิในบรรดาสหิทธิมนุษยชนทั้งหลายทั้งโดยกลุ่มและโดยปัจเจกชน
- (๕) สิทธิในการดำเนินชีวิตอย่างมีเสรีภาพ สันติสุข และมั่นคง ปลอดภัยจากการแทรกแซงหรือข้อกีดขวางด้านการทหาร
- (๖) สิทธิในเสรีภาพทางศาสนาและการคุ้มครองสถานที่หรือวัตถุอันศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งระบบนิเวศ พันธุ์พืชและสัตว์
- (๗) สิทธิในการเรียกค่าเสียหายและได้รับการชดเชยสำหรับทรัพย์สินในทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ศาสนาหรือจิตวิญญาณ ที่ถูกยึดครองหรือนำไปใช้โดยปราศจากความตกลงยินยอม
- (๘) สิทธิในการยินยอมโดยสมัครใจและได้รับข้อมูลล่วงหน้า
- (๙) สิทธิที่จะควบคุมการเข้าถึงและแสดงความเป็นเจ้าของต่อพันธุ์พืช สัตว์ และแร่ธาตุอันจำเป็นอย่างยิ่งยวดต่อวัฒนธรรมของพวกเขา
- (๑๐) สิทธิในการครอบครอง พัฒนา และควบคุมการใช้ผืนดินและอาณาบริเวณ รวมทั้งสภาพแวดล้อมทั้งหมด อันประกอบด้วยที่ดิน อากาศ น้ำ ชายฝั่ง น้ำแข็งในทะเล พืชและสัตว์ ตลอดจนทรัพยากรอื่นๆ ซึ่งพวกเขาเคยเป็นเจ้าของ ครอบครอง หรือใช้ประโยชน์ตามจารีตประเพณี
- (๑๑) สิทธิในมาตรการพิเศษเพื่อคุ้มครองและพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการแสดงออกทางวัฒนธรรมของพวกเขา รวมไปถึงทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรทางพันธุกรรมอื่นๆ เมล็ดพันธุ์ ยา ความรู้ในคุณสมบัติของสัตว์และพืช จารีตมูขปาฐะ วรรณกรรม งานออกแบบ และทัศนศิลป์และศิลปะการแสดง
- (๑๒) สิทธิในคำสินไหมทดแทนที่เป็นธรรมเหมาะสมสำหรับการอันใดก็ตามที่ก่อให้เกิดผลกระทบอันคุกคาม ในทางสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมหรือจิตวิญญาณ

ไม่ว่าจะมีผลผูกพันทางกฎหมายหรือไม่ก็ตาม สิทธิ - หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การอ้างหลักศีลธรรม - ตามที่ได้ลำดับมานี้ ถึงที่สุดแล้วย่อมขึ้นอยู่กับว่า จะเป็นที่ยอมรับและเคารพในฐานะเป็นหลักอันชอบธรรมอย่างหนักแน่นเพียงใดในสังคม ประเทศไทยเป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องนี้ เพราะแม้จะมีบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญให้กับสิทธิชุมชนเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพก็ตาม แต่การอ้างหลักศีลธรรมดังที่ปรากฏในบทบัญญัติเหล่านี้ ยังห่างไกลจากความเป็นจริงในทางปฏิบัติยิ่งนัก นี่ก็เป็นเพราะแบบแผนทางกฎหมายหรือศีลธรรมอันใดก็ตาม ย่อมไม่อาจดำรงอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง หากปราศจากฐานสนับสนุนทางสังคมและวัฒนธรรม ที่กล่าวเช่นนี้ไม่ใช่เพื่อแสดงความไม่พอใจหรือความสั่นไหว ซึ่งเป็นอาการอันอ่อนแอฉาบฉวยเกินไป เพราะนี่เป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย ที่จะต้องเริ่มด้วยกระบวนการทางสังคม ดุจเดียวกับกระบวนการต่อสู้เพื่อเสรีภาพอันเข้มข้นทั้งหลายในประวัติศาสตร์มนุษย์ ข้อแตกต่างประการสำคัญนั้นอยู่ที่ว่า ปวงชน

พื้นเมืองและชุมชนชนบทในทุกวันนี้มีได้ยืนอยู่อย่างโดดเด่นในประเด็นเหล่านี้ อย่างน้อยที่สุด ก็มีมิติสาธารณะส่วนหนึ่งและขบวนการประชาชนเป็นอันมาก เริ่มให้ความสนับสนุนอย่างเปี่ยมด้วยความหมาย แม้ว่าจะยังต้องเผชิญหน้ากับอำนาจครอบงำต่างๆ มากมายก็ตาม

การเมืองระดับโลกว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในลักษณะล้าหลังและอำนาจนิยม

องค์ประกอบหลักอันสัมพันธ์กันสองประการที่ขวางกั้นเส้นทางพัฒนาการสู่เสรีภาพและความก้าวหน้าของมวลมนุษยชาติ ก็คือ แนวความคิดเดิมๆ ประการหนึ่ง และระบบตลาดรวบอำนาจเบ็ดเสร็จ อีกประการหนึ่ง องค์ประกอบประการแรกนั้นเป็นเรื่องของคำจำกัดความว่าด้วยสิทธิมนุษยชนที่ตกทอดมาจากอดีต แน่หนอนว่าโลกตะวันตกในอดีตเป็นผู้จุดประกายโลกทั้งผอง ด้วยแนวคิดสมัยใหม่เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แต่แล้วโลกตะวันตกก็กลับติดอยู่กับแนวคิดเหล่านั้นที่พัฒนาขึ้นใน “สภาพการณ์เฉพาะทางประวัติศาสตร์ สังคมและเศรษฐกิจ” ของศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด นี่เป็นเหตุให้ความหมายและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชนถูกจำกัดวงให้แคบอยู่เพียงสิทธิที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพปัจเจกชน สิทธิในทรัพย์สิน และหลักนิติธรรม หรือกล่าวโดยย่อ ก็คือบรรดาสิทธิที่ดำเนินการทางตุลาการได้ ความข้อนี้เห็นได้ชัดจากข้อโต้แย้งของ เจเรมี เบนธัม ที่มีต่อคำประกาศของการปฏิวัติฝรั่งเศส ว่าด้วยสิทธิของมนุษย์และของพลเมือง ซึ่งเป็นคำประกาศสิทธิตามธรรมชาติอันมีอาจแปลกแยกจากประชาชนทั้งปวงได้ โดยเบนธัมได้วิจารณ์อย่างแรงว่า

“สิทธิ...เป็นลูกของกฎหมาย จากกฎหมายของจริง จึงเกิดมีสิทธิของจริง....แต่จากกฎฝันเฟื่อง จากกฎธรรมชาติ ที่นึกฝันปั้นแต่งโดยกวี นักโหรา และนักค้ายาพิษทางศีลธรรมและภูมิปัญญา จึงเกิดมีสิทธิประเภทฝันเฟื่อง อันเปรียบได้กับฝูงลูกอ่อนนอกสมรสของเหล่าสุรกาย”⁸

นี่จึงเป็นเหตุให้ในโลกตะวันตก บรรดาสิทธิในทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มชนมักถูกมองว่าอยู่นอกมาตรฐานสิทธิมนุษยชน และถือเป็นเพียงเรื่องของนักมนุษยธรรมและผู้มีความกรุณา รวมทั้งเป็นเรื่องของสวัสดิการทางสังคม ทั้งหมดนี้ยังคงเป็นไป ทั้งๆ ที่ทางสหประชาชาติก็ได้เน้นย้ำมานานพอสมควรแล้ว ถึงหลักแห่งการอิงอาศัยซึ่งกันและกันและมีอาจแบ่งแยกจากกันได้ ระหว่างสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองในด้านหนึ่ง กับสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในอีกด้านหนึ่ง เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เข้าใจได้ไม่ยากนักเมื่อมองในแง่ประวัติศาสตร์ เพราะแท้ที่จริงแล้วพลังผลักดันจริงๆ ที่อยู่เบื้องหลังการปฏิวัติเสรีนิยมในอดีต ก็มีใช่ว่าอะไรอื่นนอกจากชนชั้นพาณิชย์และชนชั้นกลาง หรือพวกที่มีทรัพย์สิน และแม้ตราบทุกวันนี้ บรรดาคุณค่าและจารีตแบบเสรีนิยมที่ยังเหตุทวนกันอยู่ ก็ยังได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยพลังผลักดันเดียวกันนี้ โดยมีทัศนคติพื้นฐานเป็นปฏิปักษ์ต่อทั้งรัฐและพวกที่ไม่มีทรัพย์สิน ความเป็นปฏิปักษ์ประการหลังนี้ยังคงเป็นเป้าที่สำคัญอยู่ ทั้งนี้เพราะนักเสรีนิยมก็ได้ครองอำนาจรัฐเองแล้ว ดังนั้นในบริบทที่ว่านี้ จึงไม่แปลกอะไรที่เสรีภาพของพลเมืองและเสรีภาพทางการเมืองจะถือเป็นมาตรฐานของสิทธิมนุษยชน และมาตรฐานนี้ก็สมควรไป

ข้องแวะอะไรกับสิทธิกลุ่มชนด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม อันล้วนเป็นสิทธิประเภท “ผืนเฟื่อง”
นั่นเอง

เมื่อสภาพการณ์เป็นเช่นนี้ เสรีนิยมตะวันตกจึงเปลี่ยนโฉมไปสู่การแบ่งแยกชัดเจนระหว่าง
ฝ่ายที่มีกับฝ่ายที่ไม่มี ฝ่ายรวยกับฝ่ายจน ฝ่ายปกครองกับฝ่ายถูกปกครอง การครอบงำกับเสรีภาพ
ไม่ว่าเราจะมองจากมุมไหน ก็เห็นสภาพปัญหาทำนองเดียวกันนี้ และหลังจากยุคปฏิวัติ
อุตสาหกรรม การเมืองของฝ่ายที่มี ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่สิทธิในทรัพย์สินแบบตะวันตก ก็พัฒนาอย่าง
รวดเร็วขึ้นเป็นลัทธิบูชาเทวรูปแห่งทุนนิยมอุตสาหกรรม ซึ่งมีสามง่ามไว้คอยจัดการกับมนุษย์
ธรรมชาติ และตลาด ทั้งหมดนี้กระทำในนามของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมี อะดัม สมิท ผู้มีชื่อเสียง
เป็นต้นคิด จากนั้นมาระบบเศรษฐกิจก็เข้าครอบงำสังคม และในการนี้ ดังที่ คาร์ล โปลงยี นัก
ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจคนสำคัญได้กล่าวไว้ “หมายความว่าไม่น้อยไปกว่าการที่สังคมกลายเป็นส่วนต่อ
ของตลาด และแทนที่เศรษฐกิจจะเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม
กลับตกเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจ”⁹ ตามกรอบแนวความคิดแบบนี้ มนุษย์จึงถูกตีค่าและ
ปฏิบัติในฐานะเพียงหน่วยย่อยของแรงงาน และธรรมชาติก็ถูกตีค่าและปฏิบัติในฐานะเพียงวัตถุดิบ
และทั้งแก่นสารทางธรรมชาติและความเป็นมนุษย์ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสังคม ต่างก็ถูกแปรเปลี่ยนให้
กลายเป็นสินค้าทางวัตถุ จึงต้องตกอยู่ภายใต้กลไกตลาด ซึ่งยึดมั่นกันว่าเป็นกลไกที่กำกับดูแลตัว
มันเอง อยู่เหนือการควบคุมทางสังคม นี่ก็คือกระบวนการในประวัติศาสตร์ที่ทำให้เศรษฐกิจแบบ
ตลาดถือกำเนิดขึ้นในสังคมพาณิชย์นิยม นำมาซึ่งลัทธิความเชื่อในการค้าเสรีและระบบตลาดเสรี¹⁰
และทั้งหมดนี้ก็เป็นที่ไปเพื่อความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมและการสั่งสมทุนอย่างไม่รู้จบ

บนพื้นฐานอุดมการณ์สุดขั้วดังกล่าว การจัดตั้งอาณานิคมและการเข้าถือครองธรรมชาติก็
รุดหน้าไปอย่างเต็มกำลังนับแต่นั้นมา ตรงนี้เราย่อมเห็นได้ชัดว่าข้อบัญญัติว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพ
แบบตะวันตกเข้ามามีบทบาทอย่างไร โดยอิงอาศัยกรอบความคิดว่าด้วยปัจเจกชนนิยม สิทธิใน
ทรัพย์สินและหลักนิติธรรม ในบรรดาองค์ประกอบเหล่านี้ส่วนที่สำคัญที่สุดนั้นอยู่ที่สิทธิในทรัพย์สิน
ซึ่งตามทฤษฎีมูลค่าที่ยึดถือกันมานานนับสามศตวรรษของ จอห์น ล็อก ถือว่าเกิดจากการที่บุคคล
ใช้แรงงานของตนตัดดวงเอาทรัพยากรจากธรรมชาติ นี่เป็นจุดเริ่มต้นของทุน และผลที่ตามมานั้น
เป็นดังที่ วันทนา ศิวะ กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า

“...มีเพียงทุนเท่านั้นที่สามารถเพิ่มมูลค่าให้กับธรรมชาติที่ถูกถือครอง และดังนั้น
จึงมีเพียงผู้ที่เป็นเจ้าของทุนเท่านั้น ที่มีสิทธิตามธรรมชาติที่จะเป็นเจ้าของ
ทรัพยากรธรรมชาติ กลายเป็นสิทธิที่หักล้างสิทธิของผู้อื่นที่เคยมีส่วนร่วมในการถือ
ครองมาก่อน ทุนจึงนับเป็นแหล่งที่มาของเสรีภาพ แต่เสรีภาพที่ว่านี้มีพื้นฐานอยู่
บนการปฏิเสธเสรีภาพให้กับผืนแผ่นดิน ป่า แม่น้ำ และความหลากหลายทาง
ชีวภาพ ซึ่งล้วนถูกทุนอ้างสิทธิเข้าเป็นเจ้าของ”¹¹

และในโลกอุตสาหกรรมของตะวันตก ทั้งหมดนี้ก็เป็นที่ยึดถือกันว่า เป็นเรื่องของเสรีภาพ
ทางเศรษฐกิจและปฏิสัมพันธ์ของพลังทางการตลาด! วันทนา ศิวะ ใส่ฉลากให้แก่กระบวนการนี้
อย่างเหมาะสม ว่าเป็นการขโมยและการปล้นสะดม ไม่เพียงแต่เสรีภาพของผู้คนและสิทธิของกลุ่ม

คนจะถูกลูกความและรีบไปเท่านั้น แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือ การที่สิทธิในชีวิตของมนุษย์เองนั้นแหละที่ตกอยู่ภายใต้การคุกคามและทำลายล้าง ดังที่ทุกคนทราบกันดีอยู่แล้ว ว่าสิ่งที่เป็นทรัพย์สินส่วนรวมเหล่านี้มีค่าและจำเป็นต่อประชาชนและชุมชนท้องถิ่นเพียงใด ในฐานะที่มันเป็นฐานสำหรับการธำรงรักษาแก่อกุลชีวิต ดังนั้น ควบคู่ไปกับกระบวนการเข้าถึงครองและแปรรูปทรัพย์สินส่วนรวมให้เป็นของเอกชน สิทธิและวิถีการดำรงชีวิตของปวงชนพื้นเมืองและชุมชนชนบทจึงถูกเบียดเบียนลดค่า ซึ่งเป็นสิ่งที่เรายังเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ แต่ก็อีกนั่นแหละ นี่ไม่ใช่เรื่องที่ต้องกังวลนักดอก ยิ่งทุกวันนี้มีทางแก้ไข ที่เรียกกันว่า “เครือข่ายความปลอดภัยทางสังคม (Social Safety Net)” ซึ่งธนาคารโลกได้บัญญัติขึ้นแล้ว ก็ย่อมสามารถสกัดกั้นบรรดาความเดือดร้อนภัยคุกคามที่อาจส่งผลกระทบต่อสถานภาพเดิมเอาไว้ได้ คงไม่ต้องกล่าวอะไรมากนักว่า แนวคิดและมาตรการแก้ไขที่จะทำให้สถานการณ์เลวร้ายลงเช่นนี้ กลับเป็นที่ยอมรับโดยนักเศรษฐศาสตร์และนักวิชาการเป็นจำนวนมาก

ใช้แต่เท่านั้น ขณะนี้การขยายอาณาเขตของทุนเข้าครอบงำธรรมชาติกำลังบรรลุนิติความสามารถอีกระดับ โดยทุนอภิมหาอำนาจกำลังขยายขอบข่ายจากการควบคุมจัดการชีวิตไปสู่การผูกขาดชีวิตเสียเอง โดยอาศัยขีดความสามารถของเทคโนโลยีชีวภาพและระบอบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งมาควบคู่กัน ความขี้ขลาดมอธบายสถานะที่แท้จริงของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในโลกปัจจุบันนี้ได้เช่นกัน สถานะที่วุ่นวายนี้ก็คือการตกอยู่ในอาณัติของบรรษัทขนาดใหญ่และอยู่ภายใต้กระบวนการทัศน์อุตสาหกรรมนิยม ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ประชาชนต่อสู้เพื่อเสรีภาพพิงตระหนัก ดังที่ แอนดรูว์ คิมเบอร์ล กล่าวบรรยายไว้อย่างน่ารับฟังว่า

“เทคโนโลยีชีวภาพขยายขีดความสามารถของมนุษยชาติในการเข้าถึงพลังแห่งธรรมชาติ ชนิดที่ไม่เคยมีเทคโนโลยีใดในประวัติศาสตร์สามารถกระทำได้มาก่อน เวลาที่วิศวกรชีวภาพสามารถควบคุมจัดการชีวิตในรูปแบบต่างๆ ในลักษณะเดียวกับที่วิศวกรสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรมสามารถ แบ่งแยก รวบรวม ใช้ประโยชน์ และตัดดวงวัตถุอันปราศจากชีวิต ดึงดูดเกี่ยวกับที่คนรุ่นที่ผ่านมามีควบคุมจัดการพลาสติกและโลหะให้กลายเป็นเครื่องจักรและผลผลิตของยุคอุตสาหกรรม ปัจจุบันเรากำลังเข้าจัดการและแปรรูปสิ่งที่มีชีวิตให้กลายเป็นสินค้าอย่างใหม่ในยุคเทคโนโลยีชีวภาพครอบคลุมทั่วโลก

....

วัตถุติบของกิจการอย่างใหม่นี้ก็คือ ทรัพย์สินพันธุกรรม ดึงดูดเกี่ยวกับที่มหาอำนาจในยุคอุตสาหกรรมล่าอาณานิคมไปทั่วโลก เพื่อเสาะหาแร่ธาตุและเชื้อเพลิงฟอสซิล นักล่าอาณานิคมทางชีวภาพในปัจจุบันก็กำลังเสาะหาวัตถุติบทางชีวภาพ ที่อาจแปรเปลี่ยนเป็นผลผลิตทำกำไรโดยอาศัยพันธุวิศวกรรม”¹²

ในอดีตที่ผ่านมาไม่นานนัก พัฒนาการด้านเทคโนโลยีชีวภาพเป็นที่รู้จักและยอมรับในฐานะวิทยาการเกี่ยวกับการควบคุมแบคทีเรียที่ก่อให้เกิดโรคร้าย ซึ่งเป็นวิทยาการอันทรงคุณค่าต่อมนุษยชาติ ส่วนรูปแบบต่างๆ ของสิ่งมีชีวิต อันหมายถึงผลผลิตของธรรมชาติเองนั้น แนวคิดทางนิติศาสตร์เดิมไม่อนุญาตให้มีการจดสิทธิบัตรได้ แต่การณกลับพลิกผันโดยสิ้นเชิง เมื่อศาลฎีกาของสหรัฐอเมริกา

ได้ตัดสินเมื่อปี ค.ศ.๑๙๙๐ บัญญัติให้สิ่งมีชีวิตเป็นสิ่งที่นำมาจดสิทธิบัตรได้ นี่เท่ากับเป็นการจัดตั้งนโยบายใหม่โดยลำพังฝ่ายเดียว เปิดทางให้กับบริษัทข้ามชาติของสหรัฐอเมริกา ซึ่งกุมอำนาจทั้งทางด้านทุน เทคโนโลยีและตลาด สามารถจดสิทธิบัตรในพันธุ์พืชและสัตว์พื้นถิ่นต่างๆ ได้ เท่ากับเป็นการกุมอำนาจทางความรู้ไปในตัว นับแต่นั้นมา ก็มีการออกสิทธิบัตรจำนวนไม่น้อยให้กับกรณีอย่างพันธุ์ไม้และพันธุ์ข้าวบาสมาดิของอินเดีย กรณีข้าวหอมมะลิและพืชสมุนไพรของไทย และยังมีอีกหลายกรณีก็ตามมา กรณีเหล่านี้คงเป็นที่ทราบกันดี และล้วนเป็นการกระทำตามอำเภอใจอย่างอุกอาจ ยิ่งไปกว่านั้น ขณะนี้ยังมีการจัดตั้งระบอบสิทธิบัตรในระดับโลกขึ้นในองค์การการค้าโลก (World Trade Organization) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของข้อตกลงว่าด้วยทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้า (Trade Related Intellectual Property (TRIPS)) ซึ่งจะยึดเยียดให้กับประเทศโลกที่สาม¹³ หากกระทำสำเร็จ ไม่เพียงแต่ความหลากหลายทางชีวภาพและองค์ความรู้พื้นเมืองจะต้องตกอยู่ในอันตรายจนอาจสูญสลายไปได้เท่านั้น แต่มันยังหมายถึง การควบคุมสิ่งมีชีวิตทั้งหมดบนพื้นพิภพนี้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดด้วย และทั้งหมดนี้ก็เช่นกัน ล้วนมาในนามของเสรีนิยมทางเศรษฐกิจและตลาดเสรี

นอกจากนี้ ประเด็นที่กล่าวมาทั้งหมดยังสะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดสิทธิมนุษยชนที่ตะวันตกตีกรอบขึ้นนั้น ต้องตกอยู่ภายใต้กรอบของปัจเจกชนนิยม สิทธิในทรัพย์สินและหลักนิติธรรมอย่างไร ดังที่ ศาสตราจารย์เอ็ดเวิร์ด เฮอร์แมน แห่งสำนักกอร์ดัน ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนและน่ารับฟังว่า

“กระบวนการเติบโตที่ผู้คนเป็นจำนวนมากต้องประสบทุกข์ได้ยาก ในขณะที่ชนชั้นนำกลุ่มเล็กๆ กลับมั่งคั่ง ย่อมต้องอาศัยการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรงมิใช่หรือ ถ้าตอบตามทฤษฎีเสรีนิยมและตามคำจำกัดความขององค์กรใหญ่ๆ ด้านสิทธิมนุษยชนทางตะวันตก ก็ต้องตอบว่า ไม่ใช่ สิทธิมนุษยชนนั้นเป็นสิทธิทางการเมืองและเป็นสิทธิส่วนบุคคล...ย่อมไม่รวมถึงสิทธิในเศรษฐกิจ ในการยังชีพ การศึกษา การรักษาสุขภาพ ที่อยู่อาศัยและการมีงานทำ ดังนั้น หากเกิดการตกทุกข์ได้ยากสืบเนื่องจากกลไกการทำงานตามปกติของระบบตลาด ซึ่งมีรากฐานมาจากอำนาจทางเศรษฐกิจของบริษัทและธนาคารเอกชน ด้วยความช่วยเหลือของไอเอ็มเอฟ ธนาคารโลก รัฐบาลสหรัฐฯ และระบอบประชาธิปไตยแต่ในนามอย่างเม็กซิโกหรือชิลี ถือว่าไม่มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนเกี่ยวข้อง”¹⁴

แลไปข้างหน้า

ดังนั้น หลังจากสามศตวรรษผ่านไป เสรีนิยมตะวันตกที่เคยได้รับการแซ่ซ้องสรรเสริญก็จบลงด้วยการยึดเยียดชุดสิทธิมนุษยชนของตนให้กับโลก ในลักษณะที่ถือว่าสัมบูรณ์และสากล จึงเท่ากับว่าอำนาจคือธรรม และ “ธรรม (right)” ที่อ้างเอาเองฝ่ายเดียวนี้ก็พวงท้ายด้วยการปกครองตามอำเภอใจและความล่มสลายทางสังคม นี่ก็คือแก่นแท้ของประเด็น และดังที่ คาร์ล โพลองยีเสนอไว้ในงานวิเคราะห์ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมอันแหลมคมของเขา ทางเลือกก้าว

ออกจากจุดจบหายหน้าที่ย่อมอยู่ที่การเปลี่ยนไปสู่ “หลักการสร้างความคุ้มครองทางสังคม ซึ่งมุ่งไปที่ การอนุรักษ์มนุษย์และธรรมชาติ รวมทั้งองค์กรการผลิต โดยอาศัยแรงสนับสนุนจากบรรดาผู้ที่ได้รับ ผลกระทบโดยตรงจากพิษภัยของระบบตลาด...”¹⁵ หรือหากจะกล่าวในบริบทของสถานการณ์ ปัจจุบันก็คือสิ่งที่ เจมส์ โรเบิร์ตสัน มองว่าจะต้องมีการสร้างสรรค์เศรษฐกิจระดับโลกที่ *เกื้อกูล มนุษย์ และ อนุรักษ์ธรรมชาติ*¹⁶ หลักการและแนวปฏิบัติทางสังคมเช่นนี้ ปวงชนพื้นเมืองและชุมชน ชนบททั้งหลายย่อมคุ้นเคยเป็นอย่างดีอยู่แล้ว เพราะมันก็คือวิถีชีวิตปกติตามจารีตของพวกเขา นั้นเอง ไม่ใช่สิ่งแปลกพิศอะไรเลย แต่สำหรับกระแสโลกแห่งอุตสาหกรรมนิยม ซึ่งเสรีภาพของทุน และระบบตลาดเสรี ได้กลายเป็นระบอบควบคุมเบ็ดเสร็จเปี่ยมด้วยสมบูรณาญาสิทธิเหนือสรรพชีวิต บนพื้นพิภพแล้ว สิ่งเหล่านี้ย่อมดูประหนึ่งสิ่งแปลกปลอมที่ก่อให้เกิดความวุ่นวาย

เราจึงควรทำความเข้าใจประเด็นเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นจาก มุมมองระดับโลกดังได้กล่าวมานี้ สิ่งที่กำลังล่อแหลมเป็นอย่างยิ่งก็คือเสรีภาพและความก้าวหน้า ของมนุษย์ ก้าวแรกที่พึงกระทำก็คือ ปวงชนและชุมชนระดับรากหญ้าทั้งปวงจะต้องรวมตัวกันเป็น แนวร่วม เพื่อเผชิญหน้ากับโครงสร้างอำนาจข้ามชาติ และแท้ที่จริง ด้วยเหตุที่ความฉ้อฉลและการ ขยายตัวของมันกำลังถึงขีดที่ไม่อาจยอมรับกันได้ บรรดาตัวแทนของทุนนิยมอุตสาหกรรม ซึ่งได้แก่ บรรษัทข้ามชาติ ไอเอ็มเอฟ ธนาคารโลก ฯลฯ จึงต้องเผชิญหน้ากับการประท้วงอย่างเข้มข้นและ การต่อต้านอย่างเหนียวแน่นจากประชาชนสามัญทุกหนทุกแห่งทั้งในเมืองและชนบทอยู่แล้ว แต่ ปฏิบัติการบนท้องถนนและแถลงการณ์ต่าง ๆ โดยตัวมันเองไม่อาจก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์อันใด หาก ปราศจากการรับรองและทำให้สิทธิชุมชนปรากฏเป็นจริงขึ้นในระดับรากหญ้าทั้งโดยหลักการและ ในทางปฏิบัติ และกล่าวสำหรับบทบาทของรัฐบาล เราคงคาดหวังได้น้อยมากจากระบบชนชั้นนำใน ปัจจุบัน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมักแปลกแยกจากประชาชนของตน ในทางตรงข้าม การเสริมพลังชุมชน ท้องถิ่นต่างหาก ที่กลับจะช่วยให้รัฐชาติทั้งหลายเผชิญหน้ากับภัยคุกคามระดับข้ามชาติได้อย่างเป็น ปึกแผ่นเข้มแข็ง มนุษยชาติได้ผ่านยุคสมัยของการสร้างชาติ การปรับเปลี่ยนให้ทันสมัยและการ พัฒนา โดยยึดรูปแบบทุนนิยมอุตสาหกรรมตะวันตก ตลอดเวลาที่ผ่านมา ชุมชนท้องถิ่นถูกละเลย และสิทธิในทรัพยากรตามจารีตของพวกเขาถูกเพิกเฉยลิดรอน ผลลัพธ์ก็คือ มนุษย์ยากจนลง และ ธรรมชาติเสื่อมโทรมลง ดังนั้น ในสถานการณ์เช่นนี้ เราต้องการประชาธิปไตยแนวใหม่ โดยจะต้อง ก่อกำเนิดจากชุมชนท้องถิ่นเป็นพื้นฐาน และปวงชนพื้นเมืองกับชุมชนชนบทย่อมเป็นส่วนสำคัญ อย่างยิ่งยวดของคำตอบ

อีกประเด็นหนึ่งที่ขอกล่าวถึงในท้ายที่สุดก็คือ ความจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิรูปตัวเอง ซึ่ง ผมได้กล่าวไว้ในตอนต้น สิ่งที่ต้องเน้นย้ำก็คือการพึ่งตนเองและสิทธิในการพัฒนาตนเอง การที่เรา หยิบยกประเด็นสิทธิชุมชนขึ้นมา มีไว้เพียงเพื่อสร้างกลไกปกป้องการคุกคามจากภายนอกเท่านั้น แต่เพื่อความมุ่งหมายที่จะให้เป็นรากฐานของระเบียบประชาธิปไตยอย่างใหม่ในระดับโลก อันจะทำให้ หลักการคุ้มครองทางสังคมและเศรษฐกิจ ชนิดที่เกื้อกูลมนุษย์ / อนุรักษ์ธรรมชาติ สามารถมีการ จัดตั้งเป็นจริงขึ้นมาได้ นี้ย่อมหมายความว่า นอกเหนือไปจากสิทธิในทรัพยากรตามจารีตที่ตั้งที่ได้ กำหนดไว้อย่างดีในร่างปฏิญญาว่าด้วยสิทธิของปวงชนพื้นเมืองแล้ว เรายังต้องทำบางสิ่งบางอย่าง

เกี่ยวกับโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ดำรงอยู่ภายในตัวชุมชนเองด้วยเช่นกัน ประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งก็คือ ในอันที่สิทธิชุมชนจะได้รับการรับรองและเคารพ จะต้องคำนึงถึงคุณค่าและสิทธิของปัจเจกชนด้วย ในแง่นี้แม้จะมีข้อเสียอื่นๆ ก็ตาม เราย่อมเรียนจากตะวันตกได้ เพราะในการที่ชุมชนท้องถิ่นจะก้าวเข้าสู่โลกที่กำลังแปรเปลี่ยนไปในกระแสโลกาภิวัตน์นั้น ชุมชนจะต้องอาศัยความสร้างสรรค์ของมนุษย์ด้วยเช่นกัน และความสร้างสรรค์ที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้ก็เพียงในสังคมเปิดและเสรี ประเด็นนั้นอยู่ที่ว่า สิทธิชุมชนในฐานะที่เป็นระบบ จะต้องเปิดให้มีสิทธิและความสร้างสรรค์ของปัจเจกชนด้วยเช่นกัน นี่ย่อมเป็นภารกิจอันละเอียดอ่อนในกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม เป็นคำถามพื้นฐานที่ว่า ความมั่งคั่งและความคาดหวังที่สูงยิ่งขึ้นของมนุษย์ โดยเฉพาะของคนรุ่นใหม่ จะได้รับการสนับสนุนและตอบสนองได้อย่างไร ดังนั้น นี่จึงเป็นปัญหาว่าด้วยอนาคต อันสถานภาพเดิมๆ ประการใดก็ไม่อาจให้คำตอบได้ ความท้าทายนี้เป็นความท้าทายอันยิ่งใหญ่ที่เกิดจากภายใน เราย่อมหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ความรู้และภูมิปัญญาในจารีตท้องถิ่นทั้งหลายจะสามารถใช้ศักยภาพอันสร้างสรรค์ของตนได้อย่างเต็มเปี่ยม เพื่อดำเนินภารกิจร่วมกันในการฟื้นฟูบูรณะสังคม ทั้งในระดับโลกและในระดับท้องถิ่น

เชิงอรรถ

¹ James Robertson, *Future Wealth: A New Economics for the 21st Century*, London, Cassell Publishers Limited, 1990, p. ix.

² Saneh Chamarik, "Technological Self-Reliance and Cultural Freedom", in C.G. Weeramantry, ed., *Human Rights and Scientific and Technological Development*, Tokyo, United Nations University Press, 1990, p. 56.

³ Tony Evans, "Introduction: power, hegemony and the universalization of human rights", in Tony Evans, ed., *Human Rights Fifty Years On*, Manchester University Press, 1998, p. 4.

⁴ Heiner Bielefeld, "WESTERN VERSUS ISLAMIC HUMAN RIGHTS CONCEPTION? A Critique of Cultural Essentialism in the Discussion of Human Rights", *Political Theory*, vol. 28, No. 1, February 2000, pp. 96-97.

⁵ W.F. Wertheim, *Evolution and Revolution: The Rising Wave of Emancipation*, Middlesex: Penguin Books, 1974, p. 47.

⁶ Darrell A. Posey, *Traditional Resource Rights: International Instruments for Protection and Compensation for Indigenous Peoples and Local Communities*, IUCN – The World Conservation Union, 1996, particularly Chapters 1-5.

⁷ Ibid. p. 28

⁸ Cited in *The Economist*, "The Politics of Human Rights", August 18th-24th 2001, p. 9.

See also, Onuma Yasuaki, "The Need for an Intercivilizational Approach to Evaluating Human Rights", and Chris Jochnick, "Human Rights for the Next Century", *Human Rights Dialogue*, Volume 10, September, 1997, pp. 4-7.

⁹ Karl Polanyi, *The Great Transformation: the political and economic origins of our time*, Boston, Beacon Press, 1957, p. 57.

¹⁰ Ibid., p. 42-42, 132, 135-140.

¹¹ Vandana Shiva, “ The Enclosure of the Commons”, *Third World Resurgence*, Issue No 84, 1997, p. 6.

¹² Andrew Kimbrell, “ Biocolonization: The Patenting of Life and the Global Market in Body Parts ”, in Jerry Mander and Edward Goldsmith, ed., *The Case against the Global Economy and for a Return toward the Local*, San Francisco, Sierra Club Books, 1996, pp.131-132.

¹³ Ibid., 133-137.

¹⁴ Edward S. Herman, “Immiseration & Human Rights”, *Third World Resurgence*, Issue No. 58, June 1995, p. 41.

¹⁵ Karl Polanyi, op. cit., p. 132. Italics mine

¹⁶ James Robertson, op. cit., p. x. Italics mine

All along, Southeast Asia's precious biological resources, indigenous knowledge, and thus local communities, constantly fall prey to all sorts of exploitations, abuses, and marginalization, as we all are witnessing today. And right now with the economic globalization and biotechnological advancement intensifying during the past two decades, genetic resources become the main target for gaining the decisive power over the world economy under the mere motive force for profit maximization and economic growth. All this is the obvious threat to the earth's fragile ecosystems, and for that matter, to the people living in them. In short, the threat to the people's basic right to life.

Saneh Chamarik

...ทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นอันล้ำค่า รวมทั้งชุมชนท้องถิ่นของเอเชียอาคเนย์ ต้องตกเป็นเหยื่อซ้ำแล้วซ้ำเล่า ของรูปแบบการกดขี่ขูดรีด การข่มเหงสิทธิรอนสิทธิหนานักการ ดังที่เราก็ยังเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ และในขณะนี้ จากกระแสโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีชีวภาพในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ทรัพยากรทางพันธุกรรมก็ได้กลายเป็นเป้าหมายหลักในการที่จะยึดกุมเศรษฐกิจโลก ภายใต้แรงผลักดันของการทำกำไรสูงสุดและการเติบโตทางเศรษฐกิจล้วนๆ ทั้งหมดนี้เป็นภัยคุกคามที่ชัดเจนต่อระบบนิเวศอันเปราะบางของโลก ซึ่งก็ย่อมส่งผลกระทบต่อผู้คนที่ยังอาศัยระบบนิเวศเหล่านี้ กล่าวโดยย่อ นี่คือนโยบายคุกคามต่อสิทธิพื้นฐานในชีวิตของประชาชน

เสน่ห์ จามริก